

Muhamed Tajib Okić i njegov doprinos hadiskoj znanosti

Mr. sc. Suad ef. Mujakić

UVOD

Kur'an je Allahova, dž.š., objava i prvi izvor šerijata. Odmah nakon njega dolazi hadis, odnosno, riječi, djela i prešutna odobrenja posljednjeg Božijeg Poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Hadis je od neprocjenjive važnosti za Islam i njegovo pravilno razumijevanje jer se njime objašnjava neke kur'anske odredbe ili služi za dopunjavanje samo načelno spomenutih obaveza u Kur'anu ili se njime regulišu odredbe koje u Kur'anu uopće nisu spomenute. Za Kur'an Allah, dž.š. je rekao: "Mi, uistinu, Kur'an objavljujemo i zaista ćemo Mi nad njim bdjeti."¹ Ovim ajetom Allah, dž.š., je zagarantovao autentičnost Kur'ana. Hadis kao Božija objava², iako ima veliku važnost u praktičnoj primjeni Islama, nema tu zagarantovanu autentičnost. Neprijatelji Islama znali su da je Islam ranjiv na tom području, te su ga sa te strane i napadali. Međutim, od ashaba, prve generacije muslimana, pa do danas, kroz generacije, postojali su ljudi koji su branili hadis, odnosno Islam, od napada takvih ljudi. Oni nisu žalili ime-tak, zdravlje i slobodno vrijeme samo da bi sačuvali autentičnost hadisa. Zbog napora kojeg su ulagali Jezid ibn Zurej' je rekao: "Svaka vjera ima svoje vitezove

(junake) a vitezovi (junaci) ove vjere su prenosioci hadisa."³ Sigurno jedan od junaka koji je ustao u odbranu hadiske znanosti svakako je i Muhamed Tajib Okić.

DRUŠTVENE PRILIKE U KOJIMA JE ŽIVIO I RADIO PROF. MUHAMED TAJIB OKIĆ

Razumjeti rad i naučno razmišljanje prof. Okića podrazumijeva upoznavanje prilika koje su vladale u to vrijeme u okruženju u kojem je on radio i djelovao. Smjenom vlasti, odnosno odlaskom Turske i dolaskom Austro-Ugarske monarhije u Bosnu i Hercegovinu, polahko se mijenja slika o Islamu i muslimanima. Austro-Ugarska je na sve moguće načine pokušala prekinuti vezu bosanskohercegovačkih muslimana sa svojom maticom Turskom. Naročitu pažnju u tom pravcu kolonizatorska vlast je usmjeravala na Islamsku zajednicu. To naravno nije bez razloga jer je vjekovima najsvjetniji i najaktivniji dio Bošnjackog naroda upravo ulema, koja vjeru nije posmatrala kao duhovnu meditaciju i apstraktno razmišljanje o Ahiretu, svijetu kojeg ne vidimo, ali u kojeg vjerujemo. Čak naprotiv, vjera je bila taj pokretački mehanizam u muslimanskom biću kroz stoljeća. Islamska zajednica je bila oslo-

1 Kur'an, sura Al-Hidžr, ajet 9.

2 Više vidjeti: Mahmut Karalić, Da li je hadis Muhammedu, a.s., objavljen, *Islamska misao*, Starješinstvo IZ u BiH, Hrvatskoj i Sloveniji, Sarajevo, 1982., br. 42., str. 16-18.

3 Šefik Kurdić, *Velikani hadiske znanosti*, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 2003, str. 12.

nac u svim sferama života onima koji su željeli sebi i budućim generacijama dobro. Pomažući svojim pripadnicima Islamska zajednica nikada nije ugrožavala prava drugih i drugačijih. Upravo su ovo razlozi da okupatorske vlasti, odmah po dolasku u Bosnu i Hercegovinu, naročiti akcenat svoga djelovanja stave na Islamsku zajednicu, odnosno u samoj Islamskoj zajednici, na početku, kao opomena svim onim koji su je gledali kao zaštitnika, koji će da uvede "red". Austro-Ugarska monarhija nastoji uspostaviti vjersku hijerarhiju, ali tako da budu što više odvojeni od Carigrada.⁴

Toga su bili svjesni i Bošnjaci koji, vidjevši šta im se sprema, počinju razmišljati o napuštanju ovih prostora, smatrajući da je nemoguće živjeti pod vlašću nevjernika. Međutim, zvanična ulema, odnosno Islamska zajednica, oštro se suprotstavlja hidžretu, tj. iseljenju Bošnjaka u Tursku. Tako je tuzlanski muftija, Mehmed Teufik ef. Azabagić,⁵ u namjeri da spriječi masovno iseljavanje muslimana u Tursku, nakon Austro-Ugarske okupacije, napisao čuvenu "*Risalu o hidžri*", na turskom jeziku, u kojoj je na temelju vjerskih izvora i dokaza pokazao, da hidžret nema vjerskog opravdanja i da muslimani trebaju ostati na svojim ognjištima i imanjinima.⁶

4 Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo 1998. god., str. 364.

5 Mehmed Teufik Azabagić rođen je u Tuzli 1838. godine. Obrazovanje je sticao u rodnom mjestu i Carigradu. Po povratku sa školovanja, bio je upravnik ruždije u Sarajevu i Tuzli. Kasnije je bio kadija i muftija u Tuzli da bi 1893. godine bio imenovan za reis-ul-ulemu Bosne i Hercegovine. Umrlo je u Tuzli 22.05.1918. godine.

6 Hafiz Mahmud Traljić, *Mali podsjetnik značajnih datuma islamske prošlosti Bošnjaka*, El-Kalem, Sarajevo 1996.

Također, Glavni odbor Muslimanskog muallimskog i imamskog društva⁷ izdao je 'okružnicu' u kojoj se navode negativne posljedice hidžreta. U tom aktu se kaže: „Seoba ne samo da je ubitačna za one, koji odsele, nego je od velike štete i nama, koji ostajemo. Jer dok smo svi na okupu, dotle sačinjavamo jaku falangu, koja može odoljeti svakom neprijatelju, svakoj eventualnoj napasti i nasrtaju, u stanju je štititi sve svoje interese i radeći ujedinjenim silama isposlovati i izvojsiti svako svoje pravo.“⁸

Naravno, većina Bošnjaka je bila svjesna da hidžretom tj. seobom u Tursku neće puno toga promijeniti, pa su se nastojali suprotstaviti kolonizatorima poput Ali Fehmi Džabića, koji je zbog svoje otvorene borbe, prvo bio smijenjen sa položaja muftije mostarskog, a nakon odlaska na jedno savjetovanje u Istanbul bi mu zabranjen i povratak u domovinu.⁹

Generalno gledajući, muslimanske mase su na okupaciju Bosne i Hercegovine gledale kao na nevjerničku novotariju kojoj se trebalo suprotstaviti. Fizički je bilo nemoguće spriječiti Austro-Ugarsku da nametne svoju vlast Bosni i Hercegovini. Zbog toga su Bošnjaci nastojali sačuvati što veći procenat svoje samostalnosti. Ti pokušaji nažalost, išli su različitim pravcima tako da bi mogli reći da su postojala tri pravca 'suprotstavljanja' okupatoru i to: vjerski modernisti, svjetovni modernisti i tradicionalisti.

U prvu grupu bi mogli svrstati one
god. str. 134.

7 Ovo je organizacija iz koje je kasnije nastala Ilmija, Udruženje vjerskih službenika Islamske zajednice.

8 *Spomenica, o 20-godišnjici postojanja Ilmije u SR Bosni i Hercegovini*, "Preporod", Sarajevo, 1971. god., str. 14.

9 Hafiz Mahmud Traljić, nav. djelo, str. 135

koji su smatrali da se evropski način života treba upoznati, ali da tom prilikom mora doći do očuvanja islamskih duhovnih vrijednosti. Oni su sebi postavili za cilj da, oslanjajući se na izvorno učenje islama, kao osnove bez koje nema opstanka, izvrše kulturni preporod bosanskohercegovačkih muslimana. A ideja vodilja ovog pravca je bila nazadovanje muslimana u svim segmentima života u odnosu na novopridošle kolonizatore iz Evrope.

Snažan podstrek modernistima dao je Mehmed Džemaludin Čaušević¹⁰ koji se po završetku školovanja u Istambulu, vraća u Bosnu i Hercegovinu i snažno zalaže za pisanje knjiga na maternjem jeziku i to arapskim pismom koje je prilagođeno glasovnoj strukturi maternjeg jezika, tzv. arebica, reformiranje obrazovnih institucija kao i detektiranje pravih razloga za zaostalosti muslimana.¹¹

10 Mehmed Džemaluddin Čaušević, rođen je 28.12.1870. god. u Arapuši kod Bosanske Krupe. Osnovno obrazovanje je stekao kod svog oca Ali efendije. Medresu je polazio u Bihaću. Godine 1870. odlazi na daljnje školovanje u Carigrad, gdje ostaje punih 17 godina. Položivši sve ispite na pravnom fakultetu, 1903. god se vraća u Bosnu. Ujesen iste godine biva postavljen za nastavnika arapskog jezika u Velikoj gimnaziji u Sarajevu. Čast Reis-ul-uleme obnaša od 1914. – 1930. kada je na vlastiti zahtjev penzionisan. Njegove zasluge za vjersko-prosvjetni život muslimana Bosne i Hercegovine su velike. Njegova zasluga je da su mektebi i medrese reformirane, da je vjeronauka uvedena na maternjem (tada srpskohrvatskom) jeziku, da se pismo arebica bilo proširilo, da su na njemu štampani mnogi udžbenici za mekteb i medresu, da je osnovao Okružnu medresu u Sarajevu itd. Pred kraj svog života, zajedno sa Hafiz Muhammed ef. Pandžom, preveo je Kur'an pod nazivom *Kur'an časni*. Umro je u Sarajevu 28.3.1938. godine. (više vidjeti: Hafiz Mahmud Traljić, *Mali podsjetnik značajnih datuma islamske prošlosti Bošnjaka*, El-Kalem, Sarajevo 1996. god., str. 32-35.)

11 Enes Karić i Mujo Demirović (priredili), *Reis Džemaludin Čaušević, prosvjetitelj i reformator*, „Ljiljan“, Sarajevo, 2002. god., str. 36-54.

Osnaženi stavovima vjerskih modernista kao i ukupne slike u muslimanskom svijetu, a naročito ukidanjem hilafeta u Turskoj, na scenu u Bosni i Hercegovini stupaju svjetovni modernisti. Nosioci ideja ovog pokreta i njegovi utemeljitelji su bili Dževad-beg Sulejmanpašić i Edhem N. Bulbulović.¹²

U svojim javnim nastupima oni traže da muslimanke odbace feredžu, tj. da otkriju lice, jer marama, između ostalog, predstavlja zapreku prilagođavanju novom vremenu i čini glavnu branu napredovanju muslimana. Svjetovni modernisti zamjere ulemi i inteligenciji što nisu bili u stanju ponuditi modernu interpretaciju Kur'ana i šerijata. Također, uvođenje šešira umjesto fesa je bila njihova ideja kojom su željeli muslimane dovesti u red 'kulturnih' građana Evrope.

Nadalje, oni smatraju da šerijat ima svoje korijene u običajima i tradiciji Arapa i to da je u prvo vrijeme na tim prostorima imao pozitivne efekte. Međutim, u današnjem vremenu, kada su se prilike i okolnosti promijenile, ima negativne efekte. Oni također, smatraju da je te negativne efekte nemoguće ispraviti jer su oni postali sastavni dio islamske vjere. Pa dalje, nastavljaju—da je danas neophodno očuvati vjeru islam, a da bi to postigli potrebno je derogirati šerijat, jer njegovi propisi u današnje vrijeme nemaju adekvatne vrijednosti. Oni savjetuju Vrhovno islamsko starješinstvo da Kur'an proglasi jedinim izvorom islama, a da sve ostale izvore proglase fakultativ-

12 Edhem Bulbulović je rođen 1882. Njegovim zalaganjem osnovan je, u januaru 1928., jedan intelektualni krug, pod nazivom *Reforma-organizacija naprednih muslimana*. Krug je kraće vrijeme izdavao i svoj list pod nazivom „Reforma“

nim, tj. sporednim. Sva sporna pitanja bi se rješavala *idžtihadom*, tj. neposrednim obraćanjem na Kur'an.¹³

Treći pravac u kojem su išli muslimani Bosne i Hercegovine javlja se kao odgovor sve jačim i češćim zahtjevima za reviziju šerijata. Pobornici i zaštitnici tradicionalnog načina praktikovanja šerijata su bili Sejfullah Proho, Ali Riza Karabeg, Ali Riza Prohić i dr. Oni se podjednako suprotstavljaju kako vjerskim tako i svjetovnim modernistima. Smatraju da je pokrivanje žena temeljni simbol Islama, da je naredba takvog ponašanja sadržana u Kur'anu, a da je način prakticiranja pokazan sunnetom. Zahtjev za novim tumačenjem nekih šerijatskih propisa nije ništa drugo nego pokušaj uspostavljanja novog, petog kemalističkog mezheba u Jugoslaviji.

PRILIKE U TURSKOJ

Kao i u ostalim dijelovima islamskog svijeta i u Turskoj bi mogli identifikirati tri pravca koja su se direktno ticala reformi. Vjerski modernisti, čija je osnovna premisa bila da je dekadencija nastupila zbog nepostupanja po šerijatu, izlaz iz ovakve situacije su vidjeli u usvajanju evropske nauke i tehnike, ali uz neminovno i čvrsto oslanjanje na islamski moral i šerijatsko pravo.¹⁴ S druge strane imamo islamske revivaliste tj. tradicionaliste koji također, smatraju da treba izvršiti reformu turskog društva, ali ona se može i mora postići jedino primjenom cjelokupnog šerijata.

13 Fikred Karčić, *Društveno pravni aspekti islamskog reformizma*, Islamski teološki fakultet, Sarajevo, 1990., str. 206.

14 Fikred Karčić, *nav. djelo*, str. 215.

Treći pravac kojim su išle reforme u Turskoj su svjetovni modernisti koji smatraju da je preobražaj turskog društva moguć jedino putem izgradnje "nove" moralnosti, utemeljene na svjetovnom (evropskom) sistemu vrijednosti. Oni su tvrdili, bar u početku svojih reformi, da nije problem u Islamu i da neprijatelji turskog društva nisu u Evropi nego su to vjerski fanatici, odnosno oni u medresama i kancelarijama Šejhul-islama.¹⁵

S obzirom na činjenicu da se prof. Okić najviše bavio hadiskom naukom, koja se smatra tradicionalnom znanosti, njega po logici stvari smještamo u grupu ljudi koji brane tradicionalne stavove. Međutim, prof. Okić potiče iz ulemanske porodice koja u svom radu pokušava objединiti tradicionalno i moderno, a najbolji dokaz za to jeste reforma Osman-Kapetanove medrese koju vodi njegov otac Mehmed Tefvik ef.¹⁶

15 Fikred Karčić, *nav. djelo*, str. 120.

16 Hafiz Mehmed Tefvik ef. Okić rodio se u Jajcu 1870. godine. Početno vjersko obrazovanje stekao je pred ocem Jusufom. Ruždiju je, također, završio u Jajcu, kao i hifz. Medresu je pohađao u Banja Luci, gdje su mu muderrisi bili Smail ef. Skopljak i Ibrahim ef. Maglajlić. U Carigrad odlazi 1885. godine i tamo nastavlja svoje školovanje. Slušao je predavanja Ali Zejnul Abidina ef. Alasonijalija, od kojeg je uzeo idžazet 1900. godine. Kiraet je učio pred Ibrahim Hakki ef. Daramalijem i od njega uzeo idžazet na kiraetis-seb'u. Nedugo po povratku iz Carigrada, postavljen je za muderrisa Osman-kapetanove medrese u Gračanici. Kao muderris proveo je deset godina (1901.–1910.). Za člana Ulema međžlisa izabran je 1910. godine i na tom položaju ostao do svoje smrti. Svo to vrijeme bio je ujedno i zamjenik Reis-ul-uleme za Bosnu i Hercegovinu. U vremenu od 14. 10. 1912. pa do 23. 03. 1914. god. Mehmed ef. je vršio dužnost Reis-ul-uleme, jer u tom periodu nije bilo reisa, pošto je hafiz Sulejman ef. Šarac dao ostavku na taj položaj, a novi reis nije bio izabran. Kao muderris Osman-kapetanove medrese u Gračanici, Mehmed ef. se istakao ne samo kao muderris, nego još kao i reformator. Uveo je nove udžbenike, učenike je klasificirao po razredima (do tada se išlo po halkama), angažovao je jednog učitelja, koji je đacima medrese predavao svjetovne predmete.

Osim toga, prof. Okić jedan dio svog obrazovanja stiće na Sorboni, gdje uviđa prednosti i nedostatke 'modernizma'. Također, poznavanje stranih jezika mu omogućava da upozna stavove modernista.

Zbog svega navedenog, prof. Okić zauzima sredinu između tradicionalista i vjerskih modernista i ono što je važno, jeste činjenica da je uspio spojiti te dvije krajnosti, crpeći i iz jedne i iz druge samo ono što je najbolje.

ŽIVOT I DJELO

Muhamed Tajib Okić je jedan je od najučenijih ljudi koje je Bosna i Hercegovina ikada imala. Rođen je 1. 12. 1902. godine u Gračanici, gdje je proveo samo svoje rano djetinjstvo. Njegov otac, Mehmed Tevfik efendija, bio je deset godina muderris (profesor) i direktor Osman-kapetanove medrese u Gračanici. Majka mu je, također, iz Gračanice, Hasiba hanuma, kćerka Mustafe Hadžića.¹⁷

Muhamed Tajib Okić u Gračanici ostaje samo osam godina. Naime, 1910. godine njegova porodica preseljava u Sarajevo, kada je njegov otac Mehmed Tevfik efendija izabran za člana Ulema-medžlisa Bosne i Hercegovine.

OBRAZOVANJE

Prof. Okić je svoje obrazovanje započeo u Sarajevu, u Hadži Hasan Bozadžiću

Sve ove promjene nailazile su kako na odobravanje tako i na otpor, posebno konzervativnih krugova. Međutim, Mehmed Tevfik ef. se nije dao smesti i nakon nekoliko godina ta reforma je pokazala odlične rezultate.

17 Mahmud Traljić, In memoriam, *Analizirajući Gazi Husrev-begovu biblioteku*, Knjiga VII-VIII, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 1982., str. 274.

mektebu (diploma 1/1. 1331, 1913). Nakon mekteba, pohađa Ruždiju na Bentbaši, koju završava 26. 8. 1916. godine (diploma pod brojem 46/2161). Okružnu medresu u Sarajevu završava 12. maja 1920. godine (diploma broj 19), a Šerijatsku sudačku školu 28. 6. 1925. godine (diploma broj 8/347). Na Zagrebačkom univerzitetu, Fakultetu književnosti, stiće diplomu 12. 10. 1926. godine. U isto vrijeme pohađa i Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu. Kasnije se prebacuje na Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, koji završava 29. 10. 1930. godine (diploma broj 11182). Sljedećih godina, Muhamed Tajib Okić nastavlja studije na Fakultetu književnosti (Faculte des Lettres) na Sorboni, gdje stiće diplomu magistra (12. 3. 1929. godine, diploma broj 459). Iako je na istom Fakultetu bio pripremio i doktor-sku disertaciju, istu nije branio.¹⁸

POSAO

Svoj radni vijek profesor Okić je započeo u Sarajevu na Prvoj muškoj gimnaziji. Poslije toga, dvije godine radio je kao profesor na Šerijatskoj gimnaziji, također, u Sarajevu. Od 1934. do 1941. godine na Velikoj medresi kralja Aleksandra u Skoplju predaje hadis i tefsir. Nakon izbijanja Drugog svjetskog rata, 1941. godine, prelazi u Sarajevo. Dvije godine kasnije zapošljava se u Turskoj ambasadi u Beogradu kao prevodilac.¹⁹ Od 1945. do 1950. godine u Turskoj proživljava teške dane, o kojima kasnije

18 Kemal Bašić, Prof. Muhamed Tajib Okić- život i djelo, *Gračanički glasnik*, broj 14, novembar 2002., str. 21.

19 Kemal Bašić, *nav. djelo*, str. 21.

nije želio da govori. Bavio se, uglavnom, naučnoistraživačkim radom po bogatim arhivima Turske vlade. Od 1950. godine do 1969. godine radio je na Ankarskom univerzitetu kao profesor na Ilahijat (teološkom) fakultetu. Od 1964. do 1971. godine angažovan je na Visokom islamskom institutu u Konji, a od aprila 1973. godine do smrti 09. marta 1977. godine, na Fakultetu Islamskih nauka u Erzerumu. Svojim naučnim i stvaralačkim radom, svojom ljudskošću, odmjerenim i primjerenim načinom života, postao je omiljeno lice u Republici Turskoj. S pravom se smatra osnivačem moderne katedre za predmete Hadis i Tefsir na islamskim fakultetima u Turskoj.²⁰

STRANI JEZICI

Izuzetno široko obrazovanje i poznavanje stranih jezika jedna je od glavnih karakteristika u naučnoj biografiji ovog znamenitog Gračanlije. Osim maternjeg bosanskog jezika, za vrijeme studija naučio je slovenački i njemački jezik. Tokom sedam godina boravka i rada na Velikoj medresi u Skoplju, naučio je makedonski i bugarski jezik. Dok se školovao u Parizu, od 1927. do 1929. godine, od svog prijatelja, Poljaka Mihaela Domaševica, naučio je poljski i češki jezik. Isti metod je upotrijebio i za učenje engleskog jezika, 1930. godine, također u Parizu. Za vrijeme boravka u Sarajevu, 1941.–1942. godine, pohađao je kurs italijanskog jezika. Engleski jezik je usavršio za vrijeme boravka u Istambul, na Američkom liceju i trgovačkoj predavaoni, 1948.–1949. godine. Služio se latin-

skim, ruskim i perzijskim jezikom. Osim maternjeg bosanskog, izvrsno je poznao, arapski, francuski i turski jezik na kojima je pisao i objavljivao svoje radove.

NAUČNI RAD MUHAMEDA TAJIBA OKIĆA

Naučni opus prof. Okića je zaista širok. Sve što je napisao odlikuje se temeljitošću i svestranom obradom. Tome je doprinijelo i njegovo poznavanje svjetskih jezika, koje mu je omogućilo da se služi literaturom na tim jezicima.²¹ Po podacima do kojih sam došao, prof. Okić je objavio 77 radova. Taj broj i nije toliko velik, ali ako uzmemo u obzir činjenicu da od tog broja, pet radova su ustvari knjige, te činjenicu da su teme o kojima piše raznovrsne, onda s pravom možemo reći da je rad prof. Okića zaista velik. U prilog tome ide i činjenica da je svoje radove objavljivao na bosanskom, turskom, arapskom, njemačkom i francuskom jeziku.

Da bismo mogli bolje upoznati rad i djelo prof. Okića, neophodno je taj rad podijeliti u dva perioda i to:

Period prije odlaska u Tursku, objavljivanje radova na bosanskom jeziku,

2. Period u Turskoj, objavljivanje radova na turskom jeziku.

Period prije odlaska u Tursku (radovi objavljivani na bosanskom jeziku)

U ovom periodu prof. Okić piše djela manjeg obima i skoro sve na bosanskom jeziku. Većina radova je objavljena po časopisima. Ovaj period traje od 1921.–1940. godine. Međutim, prije nego pre-

20 Kemal Bašić, *nav. djelo*, str. 21.

21 Hfz. Mahmud Traljić, *Preporod*, VIII/1997, br. 8 (159), str. 5.

dem na analizu njegovih objavljenih djela iz ovog perioda, neophodno je istaknuti jednu bitnu karakteristiku prof. Okića. Naime, vrijeme u kojem prof. Okić objavljuje svoje radove je vrijeme zatvorenosti u nacionalne okvire, odnosno, autori su radove u većini slučajeva objavljivali u nacionalnim časopisima naroda kojem su pripadali. Prof. Okić pravi određena odstupanja od te uobičajene prakse. Naime, ako pogledamo časopise u kojima je on objavljivao svoje radove, vidjet ćemo da ti časopisi ne pripadaju narodu kojem i sam profesor pripada. Pored *Gajreta*²² u kojem je objavio najviše svojih radova, on je objavljivao i u *Srpskoj riječi*,²³ *Pregledu*,²⁴ *Jugoslovenskoj pošti*, *Slobodnoj riječi*, zatim u časopisu *Islamski svijet*.

Prof. Okić je najviše radova iz ovog perioda objavio u *Gajretu*, ukupno 14, zatim u časopisima *Islamski svijet* i *Pregled* po 3 rada, dva u *Jugoslovenskoj pošti* i po jedan u *Slobodnoj riječi* i časopisu *Srpska riječ*.

Ako analiziramo tekstove koje je objavljivao u gore pomenutim časopisima, onda možemo zaključiti da je najveću pažnju, u ovom prvom dijelu svog

stvaralačkog opusa posvetio ličnostima koje su imale velike zasluge za oblikovanje bošnjačkog bića. U tim radovima on govori o Musa Ćazim Ćatiću, Osmanu Đikiću, Safvet-beg Bašagiću, Mirzi Abdurahman Maliću. Tu su predstavljena raznih knjiga, izvještaji sa kongresa i konferencija, te radovi iz historije i književnosti.

Period u Turskoj (radovi objavljeni na turskom jeziku)

Period boravka u Turskoj možemo okarakterizirati kao veoma uspješan i plodan za prof. Okića. Naime, on je u ovom periodu napisao i objavio dvije knjige i 18 članaka. Također, treba napomenuti da je za vrijeme boravka u Turskoj najveću pažnju posvećivao hadisu i tefsiru, što je i logično, jer je, kao što smo i ranije istakli, bio profesor ova dva predmeta na tri univerziteta u Turskoj.

DOSPRINOS PROF. OKIĆA RAZVOJU HADISA

Prof. Okić je sigurno jedan najvećih naših alima koji su se bavili hadisom i hadiskom znanošću. Ako samo letimično pogledamo djela koja je pisao iz te oblasti kao i teme koje je obrađivao, onda gornja konstatacija sigurno ima svoje opravdanje. Osnivač je katedre za hadis prvo na Ankarskom univerzitetu, a zatim i na Teološkim fakultetima u Erzumu i Konji.

DJELA IZ HADISA

Istražujući naučni rad prof. Okića, došao sam do podatka da je on napisao tri djela koja se direktno tiču hadisa i hadiske znanosti. To su: *Islamska tradicija*, objavljeno 1936. godine, *Bazi hadis meseleleri uzerinde tetkikler* (*Naučno istraživanje o nekim hadiskim problemima*), - objav-

22 Časopis *Gajret* je ponikao u okrilju Muslimanskog kulturno prosvjetnog društva "Gajret", početkom 20. stoljeća. Ovaj časopis je najznačajnije bosansko-glasilo koje je izvršilo svoju programsku prosvjetiteljsko-odgojnu funkciju. Svoju punu afirmaciju doživljava u periodu između 1924.-1930. godine.

23 Časopis *Srpska riječ* je časopis koji je objavljivao tekstove koji su govorili o kompromisu sa Austro-Ugarskom.

24 Ovaj časopis pokrenut je 1927. godine s ciljem da prati socijalni, kulturni i književni život bosansko-hrcegovačkih autora. U njemu su u to vrijeme mogli biti objavljeni samo dokumentarni napisi na naučnom nivou iz područja sociologije, politike, nauke, književnosti i kulture.

ljeno 1959. godine i *Tefsir ve hadis usulunun bazı meseleleri* (Neka pitanja iz osnova tefsira i hadisa), objavljeno 1995. godine.

Ova tri djela su najznačajnija iz područja hadisa. Stoga je neophodno napraviti njihov kraći presjek kako bi se vidjelo koje su to teme o kojima je pisao prof. Okić, a tiču se hadiske znanosti. "*Islamska tradicija*" je djelo napisano na bosanskom jeziku. U izdanju Gazi Husrev-begove medrese iz Sarajeva štampano je 1982. godine u formi skripte, zajedno sa radom dr. Mehmeda Alajbegovića "*O kritici hadisa kao podloge za izgradnju islamskog prava*". U ovom izdanju djelo ima 27 stranica A4 formata.

"*Islamska tradicija*" se sastoji od sljedećih poglavlja:

- Predgovor,
- Uvod u islamsku tradiciju,
- Primanje i čuvanje tradicije – transmisija,
- Prvi prenosioci hadisa,
- Muslimanska kritika hadisa,
- Islamska tradicija u svjetlu evropske kritike,
- Odnos Muslimana prema tradiciji,
- Širenje tradicije,
- Klasifikacija tradicije i njena terminologija,
- Literatura o islamskoj tradiciji,
- Zbirke od četrdeset hadisa,
- Šitska literature o tradiciji,
- Islamska tradicija u Jugoslaviji,
- Hadis u jugoslavenskoj književnosti,
- Hadis kao nastavni predmet u našim školama i
- Javne katedre hadisa u Jugoslaviji.

Bitna karakteristika *Islamske tradicije* jeste literatura koju je koristio prof.

Okić prilikom pisanja ovog djela. Naime, vrijeme u kojem piše to djelo karakteristično je po tome što autori nisu navodili izvore iz kojih su crpili navedene stavove. Tako možemo reći da je *Islamska tradicija* prvijenac u tom pogledu i da je kasnijim autorima bila urnek kako to treba raditi. Naime, prof. Okić, potkrepljujući svoje stavove mišljenjima drugih učenjaka bilo sa Istoka ili Zapada, u fusnotama navodi imena autora, zatim djela iz kojih crpi određeni stav, godinu izdanja djela i stranicu na kojoj se navedeni stav nalazi. Posmatrajući iz današnje perspektive možemo konstatovati da je on utemeljitelj naučnog pristupa obrađivanju određenih tema na našim prostorima.

Također, vrijeme u kojem je prof. Okić napisao *Islamsku tradiciju* je vrijeme u kojem se autori oslanjaju samo na djela koja su u većini slučajeva napisana na arapskom ili turskom jeziku, odnosno oslanjali su se na djela muslimana. Na tom polju prof. Okić čini jedan iskorak, te koristi i literaturu, odnosno, stavove zapadnih učenjak, tj. orijentalista. Naravno, ovim stavovima i mišljenjima prilazi oprezno, znajući da je osnovna svrha bavljenja islamom orijentalista – želja da se nanese što više štete islamu i muslimanima, ali isto tako je bio svjestan da su upravo orijentalisti dali veliki doprinos razvoju islamske znanosti, a posebno razvoju hadiske znanosti. U ovom dijelu je prof. Okić bio decidan, navodeći za pojedine orijentaliste da su bili otvoreni neprijatelji islama. Ovom konotacijom ne želim reći da prof. Okić nije koristio literaturu muslimanskih autora po određenim pitanjima. Čak naprotiv, on u *Islamskoj tradiciji* navodi

daleko više mišljenja muslimanskih autora po određenim pitanjima. Razlog zbog čega navodi i mišljenja orijentalista leži u činjenici da je magistrirao na Sorboni, te da je govorio više stranih jezika i na taj način bio izvorno upoznat sa njihovim stavovima.

Islamska tradicija je djelo koje je osnova za sve druge radove iz oblasti hadiske znanosti koje je napisao prof. Okić. Naime, u *Islamskoj tradiciji* on samo spominje ili veoma kratko objašnjava neka hadiska pitanja da bi u druga dva djela, („*Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*“ i „*Bazi hadis meseleleri uzurinde tetkikler*“), to opširnije objasnio. Tako recimo, u *Islamskoj tradiciji*, na nekoliko mjesta, samo spominje generaciju ashaba, da bi u svom drugom djelu, „*Bazi hadis meseleleri uzurinde tetkikler*“, tom pitanju posvetio daleko veću pažnju. U tom djelu definiše ashabe, govori o ashabima koji su puno prenosili hadise, o stanovnicima Sofe, o mjestu boravka i smrti pojedinih ashaba, dužini života ashaba, o Poslanikovoju, (alejhis-selam), porodici, lažnim ashabima itd., odnosno govori o temi koja je veoma slabo tretirana na ovim našim prostorima.

Drugo djelo prof. Okića o hadisu je „*Bazi hadis meseleleri uzurinde tetkikleri*“, što bi u prevodu značilo „*Naučno istraživanje o nekim hadiskim problemima*“, štampano 1959. godine u Ankari. Štampano je na 260 stranica i isključivo posvećeno hadiskoj znanosti. Ako letimično pogledamo njegov sadržaj, vidjet ćemo da je djelo posvećeno klasifikaciji hadisa, zatim generaciji ashaba, tabiina i tebeat-tabiniina. Posebno objašnjava kako je hadis prenošen od slušanja i čita-

nja pred šejhom do davanja idžazetname. Zanimljivo je spomenuti i to da govori o pečatima i pismima Božjeg Poslanika, te o njegovim sudskim presudama. S obzirom da djelo nije prevedeno na bosanski jezik, u ovom presjeku ćemo predstaviti, odnosno, nabrojati teme koje obrađuje:

- PREDGOVOR I SISTEM TRAN-
- SKRIPCIJE
- UVOD
- Sunet i hadis,
- Vrijednost hadisa,
- Metn i isnad,
- Hadisi kudsi,
- Mevkuf hadisi,
- Maktu hadisi,
- Medžazi u hadisu,
- Problemi I'rab hadisa,
- Uzroci hadisa vurud,
- Greške muhaddisa;
- SAHABIJE (ASHABI)
- Vrijednost ashaba koji su prenosili hadise,
- Ashabi koji su mnogo prenosili hadise,
- Učeni ashabi
- Najodabraniji ashabi,
- Ashabi pjesnici,
- Mjesta gdje su umrli ashabi,
- Mjesta gdje su živjeli ashabi,
- Podjela ashaba na kategorije,
- Ashabi koji su posljednji umrli,
- Učesnici bitke na Bedru,
- El-Ašeretul-Mubešerti,
- Stanovnici soffe,
- Dužina života ashaba,
- Broj ashaba i prvi popis stanovništva u Islamu,
- Vrijednost ashaba i djela o njima,
- Poslanikova porodica,
- Muhadžiri i ensarije,
- Ljudi koji su se kasnije predstavljali

kao ashabi;

- TABI'INI
- El-Muhadramuni,
- Kategorije tabi'ina,
- Najodabraniji tabi'ini,
- El-fukaha'us-sahabe;
- ET-TABE'UT-TABI'INI
- PRIMANJE I PRENOŠENJE HADISA
- Direktno slušanje šejha,
- Čitanje pred šejhom,
- Davanje dozvole,
- Oporuka,
- Sistem diktiranja,
- Sistem pisanja,
- Nesh u hadisu;
- DIPLOMATSKA PISMA BOŽIJEG POSLANIKA
- Pečati Božijeg Poslanika,
- Pisma Božijeg Poslanika;
- SIJAR, MEGAŽI I ŠEMAIL
- Sudske presude Božijeg Poslanika,
- Hadis targibi tarhib,
- Hadisi o medicini,
- Neke hadiske zbirke,
- Jehudije i muslimani o hadisu,
- Nehdžul-belaga;
- BIBLIOGRAFIJA
- INDEKSI
- INDEKS Kur'anskih ajeta,
- Indeks hadisa,
- Indeks ličnih imena,
- Indeks imena knjiga,
- Indeks imena mjesta;
- SADRŽAJ.

Iz ovog djela vrijedno je izdvojiti poglavlje koje govori o podjeli ashaba o čemu je veoma malo pisano na bosanskom jeziku. Naime, hadiski učenjaci ashabe dijele na kategorije po njihovoj vrijednosti, odnosno po počastima

koje oni imaju. Tako prof. Okić navodi muhaddisa Hakima En-Nejsaburi,²⁵ koji ashabe dijeli na 12 kategorija i to:

Ashabi koji su prvi primili Islam u Mekki. Među njima nalazi se najpoznatijih 10 ashaba, nazvanih "*el-ašeretul-mubeššereh*". Ističu se prva četvorica halifa (Ebu Bekr, Omer, Osman, Alija), a zatim slijedi šest ostalih imena: Sa'd ibn ebi Wekas, Said ibn Zejd ibn Amir ibn Nufejl, Talha ibn Ubejdullah, Zubejr ibn Awam, Abdurrahman ibn Awf, Ebu Ubejde Amir ibn-l- Džerrah.²⁶ O tome kakav je poredak među ashabima i sahabijkama i ko je prvi primio Islam postoje nesuglasice, ali ono što možemo sa tačnošću konstatovati jeste sljedeće: među muškarcima prvi je Islam primio Ebu Bekr, među ženama to je Hatidža, među djecom to je Alija ibn ebi Talib, među robovima to je Bilal Habeši, a među štićenicima to je Zejd ibn Haris.

Darun-nedwa, stanovnici Mekke koji su dali bej'at (zakleli se na vjernost)

25 Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamduvejh b. Nu'ajm b. el-Hakem ebu Abdullah el-Hakim, poznat kao Ibn el-Bejj'i, ed-Dabbi et-Tahmani en-Nejsaburi eš-Šafi'i. Rođen je u Nejsaburu, 321. god. po Hidžri, odnosno, 933. god. po rođenju Isa, a.s. Zanimao se za brojne islamske znanosti, posebice za hadis. Na izučavanje hadisa i hadiskih znanosti posebno su ga podsticali otac i tetak, koji su mu omogućili da hadis počne slušati već 330. godine, kada je imao tek devet godina. Njegova najpoznatija djela su: 1.- *El-Mustedreku ale-s-sahihajni*, 2.- *Ma'rifetu ulumi-l-hadis*:3.- *El-Erbe'un*: 4.- *Kitabu-l-ilel*: 5.- *Kitabu-l-iklil*, 6.- *Teradžimu-š-šujuh*, 7.- *Fevaidu-š-šujuh*, 8.- *Ridžalul-Buhari ve Muslim*, 9.- *Tesmijetu men ahredžehum el-Buhari ve Muslim*, 10.- *El-Medhal*, 11.- *El-Kuna ve-l-elkab*, 12.- *Kitabu-l-emali*, 13.- *Emalu-l-ašijjat*, 14.- *Muzekkil-ahbar*, 15.- *Kitabu-d-du'afa'*, 16.- *Kitabu-t-tefsir*, 17.- *Avali Malik*, 18.- *Menakibu-š-Šafi'i*, 19.- *Tarihu Najsabur*. (više vidjeti: Dr. Šefik Kurdić, *Velikani Hadiske znanosti*, Islamska pedagoška akademija, Zenica 2003. god.

26 M. Tayyib Okić, *Bazi hadis meseleleri uzurinde tetkiler*, Ankara Universitesi Ilahiyat Fakultesi, Istanbul, 1959.god., str. 41.

Muhammedu, alejhi-s-selam, (poslije primanja Islama Omera, (radijellahu anhu.),

Ashabi koji su učinili hidžru u Abe-siniju,

Ashabi koji su učinili bej'at Muhammedu, alejhi-s-selam, na prvom sastanku na Akabi,

Ashabi koji su učinili bej'at Muhammedu, alejhi-s-selam, na drugom sastanku na Akabi,

Ashabi koji su se pridružili Poslaniku, alejhi-s-selam, dok je bio u mjestu Kuba, nadomak Medine, prije ulaska u Medinu i prije izgradnje prve džamije i koji su tada učinili hidžru,

Ashabi koji su učestvovali u bici na Bedru,

Ashabi koji su učinili hidžru između bitke na Bedru i Hudejbije,

Ashabi koji su na bunaru Hudejbije ispod jednog drveta učinili bej'at Poslaniku, (alejhi-s-selam),

Ashabi koji su učinili hidžru između bitke na Hudejbiji i oslobođenja Mekke, među kojima su Halid ibn Velid, Amr ibn As, Ebu Hurejre itd.,

Kurejšije koji su na dan oslobođenja Mekke primili Islam,

Ashabi koji su na dan osvajanja Mekke i Hadždžetul-Wedaa vidjeli i čuli Poslanika, (alehi-s-selam), a i djeca koja su se tu nalazila kao: Ebu Tufejl, Amir ibn Wasil i Ebu Džuhejfa Wehba ibn Abdillaha koji su vidjeli Poslanika, (alehi-s-selam), kako čini tavaf i pored izvora Zemzem.²⁷

Podjela ashaba je samo jedan segment onoga što prof. Okić obrađuje u ovom djelu, a tiče se ashaba, najodabranije

generacije muslimana kako u praktičnoj primjeni propisa Islama, tako i po pitanju hadiske nauke. Ovo djelo je potvrda da je prof. Okić dobro poznao hadisku znanost, te da je znao odabrati najvažnija područja hadiske znanosti o kojima je neophodno detaljno govoriti.

Treće značajnije djelo iz oblasti hadisa prof. Okića je *“Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri”* što bi u prevodu značilo *“Neka pitanja iz osnova tefsira i hadisa”*. Ovo djelo, kao što se može zaključiti iz samog naziva, sastoji se iz dva dijela. Prvi dio se odnosi na tefsir, a drugi na hadis i hadisku nauku. S obzirom na činjenicu da tema ovog rada nije tefsir, bazirat ću se samo na drugi dio knjige koji govori o hadisu. Cijelo djelo ima 255 stranica. Dio knjige koji govori o hadisu nalazi se na stranicama od 183. do 255. Samo djelo obuhvata sljedeće teme:

- Sakupljanje hadisa,
- Hadiske zbirke po broju hadisa,
- Ši'itska djela o hadisu,
- Kritika hadisa,
- Klasifikacija hadisa,
- Podjela hadisa po vjerodostojnosti,
- Podjela hadisa po broju prenosilaca,
- Podjela hadisa prema lancu prenosilaca,
- Apokrifni hadisi,
- Mevdu (apokrifni hadisi),
- Uticaj haridžija na nastajanje apokrifnih hadisa,
- Oni koji izmišljaju hadise,
- Grješnici,
- Pripadnici nekih frakcija,
- Zbog ljubavi prema velikim ljudima,
- Da bi se dodvorili ljudima na položaju,
- Ulema koja je izmišljala hadise da bi

²⁷ M. Tayyib Okić, *Bazi hadis meseleleri uzurinde tetkikler*, str. 42.

podigla svoj ugled kod ljudi,

Izmišljanje hadisa od strane trgovaca
da bi prodali robu,

Izmišljanje hadisa da bi se podstaklo
na pobožnost.

Osobe koje izmišljaju hadise.

Imena ljudi koji to rade.

Najbitnija djala koja u sebi sadrže
apokrifne hadise

Prenošenje hadisa,

Prenošenje značenja,

Iz ovog njegovog djela izdvojio bih najvažnija poglavlja kojima prof. Okić posvećuje najviše pažnje. To je kritičko istraživanje biografija prenosilaca hadisa. U ovom dijelu rada navest ću i mišljenja drugih hadiskih učenjaka, sa ovih naših prostora, kako bi vidjeli doprinos prof. Okića u ovoj najvažnijoj hadiskoj disciplini. Naime, oduvijek je postojao interes za istraživanje karakteristika prenosilaca hadisa, bile one pozitivne ili negativne. Kao posljedica takvom pristupu hadisu i njegovim prenosiocima razvila se posebna disciplina koja se zove *el-džerhu vet- ta'dil*, odnosno, kritika prenosilaca hadisa. Prof. Okić ovu disciplinu naziva istim imenom: „... ovo kritičko istraživanje biografija prenosilaca hadisa naziva se *el-džerhu vet-tea'dil*.“²⁸

Također, i prof. Nakičević se bavi ovim pitanjem, tako da on, definišući ovu disciplinu, kaže: „Posebna disciplina u hadiskoj nauci koja se bavi izučavanjem osobina i karakteristika prenosilaca hadisa, na temelju raspoloživih podataka o njima, bilo da su pozitivni ili negativni, a za koje u hadiskoj nauci postoji adekvatno usvojena terminologija zove

se *لـيـدعـتـلـا و حـرـجـلـا* –kritika prenosilaca hadisa.“²⁹

Posebnu pažnju u svojoj metodologiji hadisa prof. Okić posvećuje upravo ovom pitanju. On smatra da je *ravija* osoba čiji nam autoritet garantuje ispravnost jednog hadisa, a da je niz ili lanac prenosilaca jednog hadisa *sened* ili *isnad*.³⁰

Po prof. Okiću ova disciplina pojavila se veoma ranao, čak se smatra da je bila prisutna u vremenu ashaba. Po njemu, najstariji kritičari su bili Ebu Bekr, Omer, Alija, Zejd ibn Sabit, a posebno su se isticali: Ibn Abbas, Ubade ibn Samit i Enes ibn Malik.³¹

Da ova disciplina datira još od vremena ashaba, govori i činjenica da su ashabi tražili od prenosilaca hadisa dokaz da je to istina. “Ebu Bekr i Omer, r.a., su tražili kad bi neko prenosio predanje od Vjerovjesnika, s.a.v.s., da još neko od ashaba to potvrdi. Tako Alija ibn Ebi Talib traži da se dotični prenosilac zakune da je to što prenosi istina.”³² Nadalje prof. Okić navodi činjenicu da su ashabi kritikovali i samog Ebu Hurejru da puno prenosi hadis, koja nam govori o njihovom kritičkom odnosu prema prenosiocima hadisa.

Također, hadis Božijeg Poslanika Muhammeda, (alejhis-selam), u kojem kaže:

مَدْعَمٌ عَوْبَتِي لِفِ اِدْمَعَتِمِ يَلْعَبُ ذَكَ نَمِ
رَا نَلَا نَمِ

29 Omer Nakičević, *nav djelo*, str. 86.

30 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, Gazi Husrefova medresa, Sarajevo 1982, str. 7.

31 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, str. 200.

32 Šefik Kurdić, Najveći prenosioци hadisa među ashabima, *Islamska misao* (godišnjak Fakulteta za islamske studije u Novom Pazaru), Novi Pazar, 2007, str. 25.

28 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, Nun Yayincilik, Istanbul 1995. god., str. 200.

“Ko namjerno na mene slaže neka pripremi sebi mjesto u vatri” je činjenica da je Božji Poslanik, (alejhis-selam), znao da će se pojaviti ljudi koji će namjerno izmišljati hadise na Poslanika, (alejhis-selam). Međutim, po prof. Okiću postoje i drugačija mišljenja, poput Ahmeda Emina³³ koji smatra da su se izvjesni hadisi, koje Božiji Poslanik nije izgovorio, pojavili još za njegova života i da je to razlog izricanja gore spomenutog hadisa.³⁴ Upravo zbog toga mnogi autori djela iz metodologije hadisa navode stroge kriterije da bi neko mogao biti pouzdan prenosilac. U grupu tih autora spada i prof. Okić koji navodi sljedeće karakteristike *ravije*:

Da je potpuno duševno zdrav,

Da je musliman,

Da je pouzdan u smislu tačnog pamćenja teksta i potpunog razumijevanja smisla hadisa kojeg je čuo,

Da je pravičan, tj. da su njegova vjerska načela u potpunoj suglasnosti sa principima ortodoksnog islamskog vjerovanja, da se u životu upravlja po principima islamske vjere, morala i etike, da mu razbor pobjeđuje strasti i da u životu ne čini ništa što bi moglo ma i najmanje da povrijedi ljudsko dostojanstvo.³⁵

Po većini hadiskih stručnjaka, posebnu pažnju treba posvetiti *dabtu* i *adaletu*. Prof. Okić dijeli to mišljenje smatrajući da preciznost (*dabt*) podrazumijeva razboritost, a pravednost (*qıl adac*)

podrazumijeva islam. Tako on konstatuje da jedan *ravija* može biti kritički napadnut, tj. podvrgnut *džerhu* sa dvije tačke gledišta pravednosti (*adalet*) i tačnosti (*dabt*). On u odnosu na ostale hadiske stručnjake koji su pisali na bosanskom jeziku ide dalje i smatra da pravednost može biti osporena iz pet razloga:

Ako se ustanovi da je u hadisu svjesno lagao,

Ako se može sumnjati i pretpostaviti da i u hadisu laže, jer je inače poznat kao lažac,

Ako se u životu ne upravlja po vjerskim propisima, ne pokorava se Božjim naređenjima i ne izbjegava zabranjena djela,

Ako prenosilac nije poznat pa se ne može njegova vjerodostojnost uzeti i kritički ocjenjivati,

Ako ispoljava neka vjerska načela koja su oprečna onima koje je Muhammed, alejhis-selam, propovijedao, bilo da to ispoljavanje bude u obliku sumnje ili pak pokušaj da se na proizvoljan način da neka interpretacija vjerskog principa.³⁶

Također, prof. Okić na iscrpan način objašnjava *dabt ravije*, odnosno njegovu preciznost i kaže da ona može biti osporena zbog sljedećeg:

Ako *ravija* pokazuje krajnju nemarnost, aljkavost,

Ako je pri slušanju i predavanju vijesti činio velike greške,

Ako je njegovo kazivanje u suprotnosti sa kazivanjima priznatih vjerodostojnih ljudi,

Ako se njegovo kazivanje zasniva na mašti i iluzijama,

33 Ahmed Emin poznati književnik i pisac, diplomirao na Šerijatsko-pravnom fakultetu na Azharu. Po mišljenju prof. Sibaia, bio je pod velikim uticajem orijentalista koji su razlog njegovog nepomirljivog stava prema islamu.

34 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, str. 201.

35 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 6.

36 Muhamed Tajib Okić, *Islamska tradicija*, str. 6.

Ako ima slabu memoriju.

Pored ovih osnovnih uslova, od kojih zavisi vjerodostojnost hadisa, po dr. Mehmedu Alajbegoviću postoje i sporredni, koji dotični hadis čine još vrijednijim. Ti uslovi su:

Vid,

Govor,

Sloboda,

Muški spol,

Arapska narodnost,

Poznavanje arapskog jezika.³⁷

Kao što možemo iz gore navedenog vidjeti, kritika hadisa prvenstveno se veže za prenosioc hadisa – *ravije*. Djela koja govore o ovome obično nose naziv “*Kitabul-džehri vet-tea’dili*”. Prvo djelo na ovu temu napisao je Jahja ibn Said el-Kattan. Po prof. Okiću, govoriti o kritičarima prenosilaca hadisa nemoguće je bez spominjanja Ebu Hanife, Malik ibn Enesa, Ahmet ibn Hanbela, ali isto tako i autore *kutubus-sitte*, a od njih posebno Buhariju, Muslima, Ebu Davuda, Tirmiziju i Nesaia. Ostali kritičari prenosilaca hadisa su: Muhamed ibn Sa’d (umro 230.), Jahja ibn Mani (um. 233.), Ebu Bekr ibn Hejseme (um. 297.), Ibn Džerir et-Taberi (um. 310.), Ebu Hatim el-Busti (um. 354.), Ebu Abdillan ibn Mende (um. 365.), Ebu Ahmed en-Nejsaburi (um. 378.), Ebu Nasr el-Kelabazi (um. 378.), Ebul-Hasan Ed-Derekutni (um. 385.), Ebu Abdillan ibnul-Bejji’ (um. 405.), Ebu Bekr el-Bejheki (um. 458.), Jusuf ibn Abdil-Berr en-Nemeri (um. 463.), Ebu Bekr Ahmed el-Hatibul-Bagdadi (um. 463.), Ebul-Feredž Abdurrahman ibnul-

Dževzi (um. 579.), Osman ibnus-Salah eš-Šehrizuri (um. 643.), Zekijjuddin el-Munziri (um. 656.), Šejhulislam Takijjuddin Ahmed ibn Tejmiije (um. 728.), Džemaluddin el-Mizzi (um. 742.), Šemsuddin Muhammed ez-Zehebi (um. 748.), Šejhulislam ibn Hadžer el-Askalani (um. 852.), Šemsuddin Muhammed el-Džezeri (um. 832.).³⁸

Dalje, prof. Okić navodi da su se neki kritičari bavili samo *da’if ravijama*, odnosno nepouzdanim *ravijama*, te da su isti pisali djela pod nazivom *Kitabud-dua’fa’*. Takva djela su pisali: Buharija, Nesaia, te Ebul-Feredž ibnul-Dževzi. Buharija je iz ove oblasti napisao tri djela i to *حيراتال* i *طصوالا حيراتال* i *ري بئال*.³⁹

Također, prof. Okić smatra da je nezaobilazno djelo iz ove oblasti – djelo pod nazivom “*Kitabul-džehri vet-tea’dili*” od Abdurrahmana ibn ebi Hatima (umro 327).⁴⁰

Mehmed Handžić navodi da za jednog pripovjedača hadisa možemo reći da je pouzdan i da se njegovi hadisi mogu primiti stručnim izrazom zove *te’adil*, a reći za nekog pripovjedača da nije pouzdan i da se njegovi hadisi ne mogu primiti stručnim izrazom zove *džerh*.⁴¹

Ono što je karakteristično za prof. Okića je i to što on o ovom pitanju navodi i mišljenja orijentalista kao što su Ignjacije Goldziher⁴² i otac Lamman-

37 Dr Muhamed Alajbegović, *O kritici hadisa kao podloge za izgradnju islamskog prava (skripta)*, GHB medresa, Sarajevo 1982, str. 33.

38 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, str. 203, 204.

39 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, str. 204.

40 Muhammed Tajjib Okić, *Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri*, str. 204.

41 Mehmed Handžić, *nav. djelo*, str. 105.

42 Ignjacije Goldziher je rođen 1850 godine. Studirao

sa.⁴³ I jedan i drugi bili su veliki protivnici Islama, naročito se isticao Otac Lammansa, koji je veoma često dolazio u kontradikciju tako što je nekada negirao uopće hadis, ali u drugim prilikama, kad mu je to odgovaralo, navodio čak i apokrifne hadise da bi podkrijepio svoj stav u borbi protiv Islama. Interesantno je mišljenje Barona Kara de Vo⁴⁴ o Ocu Lammansu, za kojeg kaže da je sakupljao bilo kakve indicije koje bi na bilo koji način umanjile vrijednost ljudi iz prvih generacija Islama.⁴⁵

Ignjacije Goldziher, govoreći o muslimanskoj kritici hadisa, ističe da ona ne polazi sa iste tačke gledišta sa koje polazi evropska kritika, odnosno on smatra da tamo gdje muslimanski kritičari smatraju da nema mjesta za kritiku, evropski kritičari i tu nalaze prostor za kritiku.⁴⁶ Otac Lammans ide još dalje te smatra da hadis uopće nema karakter drugog izvora islama, odnosno on hadis smatra izmišljotinom. Međutim, ono što je karakteristično za njega kad je u pitanju hadis, po prof. Okiću jeste kontradikcija. Naime, on smatra hadise izmišljotinom i osporava im vrijednost izvora Islama, ali kad treba da nanese zlo Islamu ne libi se koristiti i apokrifne hadise da bi potkrije-

pio svoje stavove.⁴⁷

ISLAMSKA TRADICIJA NA NAŠIM PROSTORIMA

Oni koji su se bavili hadiskom znanosti često su prigovarali prof. Okiću na konstataciji da su se muslimani naših prostora veoma malo bavili hadiskom znanosti. Prof. Okić na vrlo studiozan način prilazi ovom problemu, te konstatuje da muslimani sa ovih prostora nisu dali veliki doprinos razvoju hadisa i hadiske znanosti. Ono što je važno napomenuti jeste njegovo zapažanje da je bilo uleme koja je u ovoj oblasti imala značajan doprinos, ali ta ista ulema iza sebe nije ostavila nikakav pisani trag. On spominje tek četvoricu učenjaka koji su na određen način bili preteče razvoja hadisa i hadiske nauke na našim prostorima. Ti začetnici hadiske nauke su bili: Ali sin Hadži Mustafe⁴⁸ (el-Bosnevi, el-Hanefi, el-Halveti), Mustafa ibn Muhammed ibn Muhammed el-Bosnevi el-Aksihari, Muhammed el-Bosnevi i Osman ibn Ibrahim.

Ali, sin Hadži Mustafe, napisao je djelo „*Fadailul-džihad*“, tj. o prednostima džihada- svetog rata. Djelo je sačuvano u rukopisu na arapskom jeziku. Prof. Okić je imao uvid u ovo djelo i na veoma sistematičan i naučan način ga je predstavio. Ima 55 listova i podijeljeno je na uvod i tri poglavlja.⁴⁹

Mustafa ibn Muhammed ibn Muhammed el-Bosnevi el-Akhisari, bio je muftija u Pruscu. Završio je El-Azhar, a u idžazetnami koju je dobio od profesora

je na školama orijentalnih jezika u Berlinu i Libnicu. U Siriji, 1873 god., slušao predavanja Šejha Tahira el-Gazirija. Poznat po nepomirljivom stavu sa Islamom. Umro 1921 god.

43 H. Lammens, francuski orijentalista, rođen 1872 godine a umro 1937 godine. Izuzetno je pristrasan i veliki protivnik islama i muslimana. U svojim napadima je pretjerivao čak toliko da je izazivao i zabrinutost samih orijentalista.

44 Baron Garra de Vaux, francuski orijentalista, žestoki protivnik islama i muslimana.

45 Omera Nakičevića, *nav. djelo*, str. 19-32.

46 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 7.

47 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str.7.

48 Više vidjeti, Kreševljaković, *Spomenica Għb 400 godišnjica 1932. godina*, str. 156.

49 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str.22.

Mustafe Arzunija Rumija, između ostalog stoji: "Hadis je kod mene učio kompletni učenjak, plemeniti samopregalac i najuspješnija osoba, koja je u sebi sintetizirala tradicionalne i racionalne znanosti, glavne i sporedne, u cjelini i do najsitnijih detalja, Mustafa b. Muhammed el-Bosnevi el-Akhisari en-Nevabadi. Po okončanju studiranja, zatražio je da mu dodijelim diplomu, idžazetnamu za hadis i za druge predmete iz drugih oblasti koje je kod mene učio."⁵⁰ Autor je dva djela iz oblasti hadisa. Prvo djelo nosi naziv „*Tebširul-guzat*“ što bi u prevodu značilo (*Blagovijest junacima, Vesele borcima*).⁵¹ U to vrijeme Austrijanci su imali običaj upadati u Bosnu. Da bi svojoj domovini učinio uslugu, napisao je 1739/1152. gore navedeno djelo, koje je posvetio Hakim-oglu Ali-paši. U uvodu ovog djela on ističe junaštvo i pravednost Hakin-oglu Ali-paše, a u ostalih 23 poglavlja bodri muslimane na borbu. U tom djelu je istakao sve propise kojih se muslimani moraju pridržavati za vrijeme borbe.⁵² Drugo djelo koje se zove „*Risaletuz-zakir fi zijareti ehli-l-mekabir*“ govori o „*pohođenju grobova*“. Također, ovaj muhadis je ostavio i jedan komentar na hadisko djelo „*El-Hadi lil-Muhtadi*“ od Muhammeda ibn Hasana el-Magri-bija et-Tilmisija. Ovo djelo je prof. Okić našao u rukopisu kod efendije Osman-Asafa Sokolovića iz Sarajeva. I njega je

prof. Okić obradio i na veoma lijep način predstavio.⁵³ Mustafa ef. Prušćak sin Muhammedov bio je muftija u Pruscu. Umro je u Pruscu 1775. godine.⁵⁴

Muhammed el-Bosnevi, koji je po prof. Okiću živio u 16 stoljeću, napisao je zbirku od četrdeset hadisa.⁵⁵

Osman ibn Ibrahim je napisao raspravu pod nazivom „*Tahkikun-Nijjat*“, koja govori o intencijama u kojoj je sabrao hadise koji se odnose na ovaj predmet.⁵⁶

O hadisu na našim prostorima je pisao i prof. Nakičević, koji za razliku od prof. Okića spominje još dvojicu muhadisa sa naših prostora i to Mustafa ibn Muhammeda Mostarca, za kojeg konstatuje da je živio u 17. stoljeću, te da je hadis učio pred Mustafom ibn Husejnom Hadži Mustafom, koji je porijeklom iz Stoca. Međutim, više podataka o ovom muhadisu kao i o njegovim djelima ne navodi ni prof. Nakičević. Drugi muhadis kojeg spominje prof. Nakičević je Ahmed ibn Muhammed Mostarac, koji je živio krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Dao je značajan doprinos razvoju hadiske znanosti. Napisao je djelo iz oblasti terminologije hadisa i može se smatrati prvim Bošnjakom, koji je napisao stručni rad iz ove oblasti. Djelo nosi naziv *Zeker istilahati ashabil-hadisi*, podijeljeno je u dvadeset dijelova. U prvom govori o uslovima prenošenja hadisa. U sljedećih osamnaest razrađuje vrste hadisa, a u dvadesetom raspravlja o terminima hadiskih učenjaka koji se unose pri izdavanju

50 Jusuf Ramić, *Bošnjaci na univerzitetu el-Azher*, Muftijstvo sarajevsko, Muftijstvi tuzlansko, Muftijstvo zeničko, Sarajevo, 2002, str. 91.

51 Džemal Hamidović, *Prusac i njegove znamenitosti*, Nova tiskara, Sarajevo, bez godine izdanja str. 24

52 Mehmed Handžić, *Izabrana djela Mehmeda Handžića, knjiga 1, (teme iz književne historije)*, urednik Esad Duraković, Ogljedalo, Sarajevo 1999, str.314.

53 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 23.

54 Džemal Hamidović, *nav. djelo*, str. 24.

55 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 23.

56 Muhammed Tajjib Okić, *Islamska tradicija*, str. 23.

diploma mladim muhadisima.⁵⁷

Kad su u pitanju ova druga dvojica muhadisa, prof. Okić, ne navodi više podataka niti o njima niti o njihovim djelima. Međutim, u fusnoti navodi da o njima govori i Mehmed ef. Handžić u svom članku pod nazivom „*Rad bosanskohercegovačkih muslimana na književnom polju*“, u podnaslovu „*Nauka o hadisu*“.

Uvidom u članak, može se uočiti da Mehmed Handžić spominje Bošnjaka Aliju, sina Hadži Mustafe i za razliku od prof. Okića navodi da je isti umro 1640/1050.⁵⁸

Kako bi imali potpuniju sliku o onima koji su se bavili hadisom na našim prostorima prije objavljivanja *Islamske tradicije* tj. prije prof. Okića, navest ćemo i mišljenje prof. Zuhdije Hasanovića iz njegove doktorske disertacije. Govoreći o onima koji su se bavili hadisom prije Handžića, on među njih ubraja i prof. Okića, kao i one koji su bili prije njih dvojice. Pored imena koje spominje prof. Okić, dr. Hasanović navodi još Mustafu Sidki Karabega, koji je napisao „*Odgovor Fejzullahu Mliviću u vezi apokrifnosti hadisa koje su mostarski imami recitali petkom na hutbi*“—napisano u Mostaru 1864. godine.⁵⁹

Na osnovu svega izloženog, možemo konstatovati da je interesovanja za hadis među Bošnjacima u nekom ranijem periodu bilo, tako da se ne mogu složiti sa prof. Okićem da Bošnjaci iza sebe nisu ostavili dosta djela iz hadisa. Naravno, nemoguće je o ovom govoriti, a ne spomenuti da je ovo vrijeme dekadence

islamske nauke uopće, pa tako i hadisa, tj. sva značajnija djela iz hadisa su napisana i to je vrijeme komentaranja i prepisivanja već napisanih djela.

Također, činjenica da je prof. Okić veoma često citiran od strane autora koji su pisali o hadisu na ovim našim prostorima poslije njegove smrti nam govori da je donekle inspirisao kasnije alime da istražuju teme koje je on obrađivao ili samo naznačio da ih treba obrađivati. Među ovim učenjacima treba spomenuti dr Omera Nakičevića, dr Šefika Kurdića, dr Zuhdiju Hasanovića kao najeminentnije poznavaoce hadiske nauke danas u Bosni i Hercegovini i šire. Naravno, nemoguće je, a ne spomenuti i veoma veliki uticaj prof. Okića i na ulemu koja danas u Turskoj vrši preporod islamskih znanosti pa tako i hadiske. Od ove uleme spomenut ću Fethullaha Gulema, koji na skoro identičan način pristupa problemima hadiske znanosti.⁶⁰

ZAKLJUČAK

Muhamed Tajib Okić je sigurno jedan od najznačajnijih alima koji su se bavili hadiskom znanošću na ovim našim prostorima i šire. Osnivač je katedre za hadis i tefsir na Ankarskom univerzitetu, a zatim i na teološkim fakultetima u Erzurmu i Konji. Iz oblasti hadiske znanosti napisao je tri djela. *Islamska tradicija* je prvo djelo koje je napisao na bosanskom jeziku, te je služila kao udžbenik učenicima Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu. I druga dva djela „Bazi hadis meseleleri uzerinde tetkikler“ (Naučno istraživanje

57 Omer Nakičević, *nav. djelo*, str. 169.

58 Mehmed Handžić, *nav. djelo*, str. 314.

59 Zuhdija Hasanović, *nav. djelo*, str. 94.

60 Više vidjeti: M. Fethullah Gulen, Vjerovjesnikov sunnet (važnost i razumjevanje), El-kalem, Sarajevo 2009.

o nekim hadiskim problemima) i “Tefsir ve hadis usulunun bazi meseleleri” (Neka pitanja iz osnova tefsira i hadisa), dugo vremena su bila osnovna literature iz hadiske znanosti na teološkim fakultetima u Turskoj, što nam govori o velikom značaju tih djela. Teme koje je prof. Okić obrađivao u ovim djelima dugo vremena nisu obrađivane na bosanskom jeziku, tako da možemo reći da je prof. Okić utjecao na kasnije generacije alima

iz hadiske znanosti. Često ga citiraju – dr. Omer Nakičević, zatim dr. Zuhdija Hasanović a dr. Šefik Kurdić ga ubraja u velikane hadiske znanosti na ovim našim prostorima. Također, na području današnje Turske u ulemanskim krugovima zauzima posebno mjesto čak ga neki smatraju utemeljiteljem svih pozitivnih promjena u toj zemlji. Sve gore navedene činjenice nam daju zapravo da ga svrstamo u velikane hadiske znanosti.

